

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

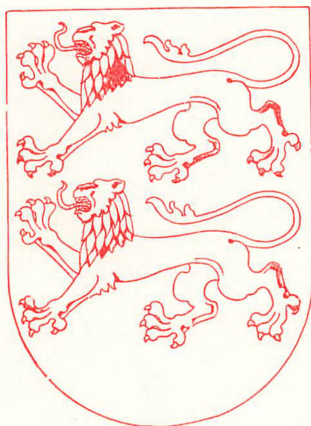
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

Urban Schrøder: *Lidt om Varnæs Kirkes Oblatæske*
Niels Black Hansen: *Af gamle kirkebøger*
Asger Nyholm: *En episode i Tondersche Intelligenzblatt's historie*
M. Refslund Poulsen: *Abild Hedes Opdyrkning*
Glimt fra svundne tider

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 5

1. MAJ 1954

30. ÅRG.

Abonnement 3,00 kr. Det Kongelige Bibliotek

Lidt om Varnæs Kirkes Oblatæske

Af Urban Schrøder

Rundt om i vore slesvigske Kirker findes mange gamle Klenodier, kostbare Ting, som svundne Tiders gudfrygtige Mennesker har ladet frembringe med kunstnerisk Snille og har skænket til Guds Hus som Udtryk for en idag vist ikke almindelig Kirkeglæde. Disse Ting er ofte af høj kunstnerisk Værdi, i de allerfleste Tilfælde af stor Interesse for den, der gerne gaar ind ad de slesvigske Kirkedøre i Søgen efter Vidnesbyrd om de Slægter, der her levede deres Liv med Gud.

Det kan derfor synes naturligt i dette Tidsskrift at bringe Beskrivelser og Billeder af nogle af disse antiquitates ecclesiasticae. Her lægges nu for med følgende fordringsløse Smaating — maaske andre saa vil følge efter med Omtale af andre Sager.

Paa Alteret i Sct. Petri Kirke i Varnæs staar sammen med de gamle Malmstager og Alterkalken ogsaa en rund Sølvæske til at gemme Nadverbrødet i. Den maaler 13 cm i Diameter og 4,5 cm i Højden og har svage Spor af Forgyldning. I Bunden bærer den Mestermærket IB med en Stjerne under. Bag dette Mærke skjuler sig sandsynligvis Guldsmeden *Johann von Barm*, der virkede i Kiel i Aarene mellem 1680 og 1710¹⁾. Og Æsken er saaledes et gammelt Stykke her fra Hertugdømmerne. Den bærer ingen Udsmykning paa Siden — des køn-

¹⁾ Venligst meddelt mig af Dr. F. Fuglsang, Flensborg Bymuseum.

nere er Laaget, i hvilket ses to Vaabenskjolde paa Baggrund af en Bladdekoration med Initialerne B. F. R. og H. R. foroven og Aars-tallet 1702 forneden; det hele er omgivet af tre Cirkler, således at denne Udsmykning sammen med en Del smaa Ridser og andre Mærker af Tidens Tand giver hele Æsken et meget fint Præg af gammel, ædel Skønhed.

Da jeg første Gang tog dette dejlige Stykke i Haanden, vakttes min Opmærksomhed straks af Vaabenskjoldene med deres Initialer og Aarstallet: Hvem skjulte sig bag denne Æske, der i 1702 var blevet skænket til Varnæs Kirke? Tanken gik til den nærmeste Omegns Herregaaarde. Og den for Varnæs Kirke nærmest liggende er Skovbølgaard i Felsted Sogn — der er kun ca. 2 km fra denne til Kirken — og denne Antagelse viste sig at være rigtig. Thi Vaabenskjoldet til Venstre paa Æskens Laag er Rumohr-Slægtens; og paa Skovbølgaard sad i 1702 netop en Rumohr, nemlig Benedict Friedrich Rumohr. Han var gift med Hedewig Baudissin — efter hendes Initialer i Laaget læses i mindre Skrift »G. B.«, d. v. s. »Geboren Baudissin« — og Laagets Vaabenskjold er netop Baudissin — eller Bauditz-Slægtens.

Disse to Mennesker har altsaa i 1702 skænket Sølvæsken til Varnæs Kirkes Alter. Vi ved imidlertid ikke meget om dem. *Benedict Friedrich Rumohr* blev født omkring 1660 som Søn af Hans Rumohr til Olpenæs og Orfeld og Hustru Dorothea von Ahlefeldt. Han ejede foruden Skovbølgaard ogsaa Godset Luschendorf i Sachsen. Slægten hører til de ældste holstenske Adelslægter og er udgaaet fra Landsbyen Rumohr Sydvest for Kiel. Den er nær beslægtet med Ahlefeldt'erne, hvilket ses af den store Lighed mellem disse to Slægters Vaabener²⁾. Rumohr-ernes Vaaben bærer i højre Felt to vandrette, røde Bjælker paa sølverne Bund, i venstre Felt en Fuglevinge paa blaa Bund — den eneste Forskel heri fra Ahlefeldt-Vaabenet er, at Vingen paa dette vender Spidsen nedad, mens Spidsen paa Rumohr-Vaabenet peger opad; over Skjoldet ses den traditionelle Trallehjem, og over den igen sidder paa en Pude en Hund, Troskabens og Aarvaagenhedens Tegn.

Som mange andre Adelsmænd gik Benedict Friedrich Rumohr Militærvejen, idet han traadte i holsten-gottorpsk Tjeneste. 1705 blev han Oberstløjtnant ved den hertugelige Garde, 1717 forfremmedes han til Oberst, 1722 nævnes han som Brigadér, og 1726 træffer vi ham som Kommandant i Kiel.

²⁾ I »Varnæs Sogns Historie«, Tønder 1944, S. 86 har Bondo Svane af de to Vaabeners Lighed ladet sig forlede til den altsaa fejlagtige Bemærkning, at Sølvæsken er »prydet med Ahlefeldt'ernes Vaaben«.

Paa denne Tid havde han dog for længst forladt Skovbølgaard, der engang i Aarene mellem 1703 og 1706 blev erhvervet af Hertugdømmets Statholder Grev Frederik Ahlefeldt til Søgaard og Graasten. Senest fra Aaret 1703 har vi et Spor af Rumohr som Ejer af Skovbølgaard, idet der findes opbevaret en Kvittering fra Sognepræsten i Felsted Andreas Petræus for modtagen Afgift fra Skovbølgaard. Den fortæller, at Felsted-Præsten den 1. Januar 1703 har modtaget 10 Mark af »dem Wohlgebohrnen H. Obristlieutenant Rumohr«, hvilket er »die ordinarie Geburnis von seinem Guthe«³⁾. Hvor Rumohr efter sin Afrejse fra Skovbølgaard har opholdt sig, ved vi ikke mere; men han har foruden denne Gaard ogsaa haft andre slesvigske Besiddelser. Thi vi ved, at i 1722, da han trods forlænget Frist ikke vilde aflægge Hyldingseden til Kong Frederik IV, der Aaret før havde indkorporeret de gottorpske Omraader i den danske Krone, blev hans Formue konfiskeret; og hans Forbindelse med Slesvigs Land ophørte dermed.

Vi ved ikke, hvornaar Rumohr døde. Derimod ved vi, at han 1693 blev gift med *Hedewig Baudissin*. Hun blev født i Eutin 1668 som Datter af Heinrich Günther Baudissin til Cronsburg og Hustru Sarah Margrethe von Güntherode. 1674 blev hun indskrevet i det adelige Jomfrukloster i Preetz i Holsten. Hun døde i Lebrade 1730. Hendes Slægt Baudissin eller Bauditz stammer fra Ober Lausitz i Tyskland, og dens Vaaben bærer tre Drikkehorn anbragt med spidserne ind mod hinanden; over Trallehjelmene ses tre Strudsefjer.

Disse to Mennesker, om hvem vi altsaa kun ved saa lidt, at vi knap nok kan se dem for os⁴⁾, har nu i 1702 skænket Varnæs Kirke dens Sølv-Oblatæske. Har der saaledes dengang eksisteret en nærmere Forbindelse mellem Varnæs Kirke og Skovbølgaard?

Mellem denne Gaard og Varnæs By har der i alt Fald eksisteret nogen Forbindelse. Skovbølgaard ejede saaledes to Agre paa Varnæs Bymark. I 1620'erne paastaar Gaardens daværende Ejer Jesper von Buchwald, at han har Jagtret paa Byens Marker — i det mindste lader han til Bymændenes Harme sit Kvæg græsse der⁵⁾.

Men om nogen særlig Forbindelse mellem Skovbølgaard og Varnæs Kirke — et eventuelt Patronatsforhold — har vi ingen Vidnesbyrd. Herremanden paa Skovbølgaard har vel kun p. Gr. a. den korte Afstand benyttet Varnæs Kirke i St. f. Felsted Kirke, til hvilken han ellers betalte Afgift, som vi ovenfor saa. Og saa har han ved en eller

3) Landsarkivet i Aabenraa.

4) Oplysningerne om Benedict Friedrich Rumohr og Hedewig Baudissin er hentet fra Danmarks Adels Aarbog 1909, S. 45 og 1937, S. 118 f.

5) Se herom »Varnæs Sogns Historie«, S. 14 f.

anden Lejlighed, som vi ikke kender, skænket Sct. Petri Kirke i Varnæs dens Oblatæske. Den staar endnu hver Søndag paa Kirkens Alter ved Siden af den gamle, gotiske Kalk; og sammen med de andre gamle Klenodier, vore slesvigske Kirker rummer, vidner den for os om en Tid og en Slægt, der gerne gav kostbare Gaver til Guds Hus.

Af gamle kirkebøger

Af Niels Black Hansen

I

Herredsfogeder i Lundtoft herred 1509—1864

Vore ældre kirkebøger kan det være noget vanskeligt at læse. Til gengæld søger man i regelen i dem ikke forgæves efter stof, der giver mere end blotte navne og tal. De kan, især i det 17. århundrede, være uundværlige kilder til belysning af et sogns eller en egnshistorie. Som eksempel kan nævnes Åbenrå ældste kirkebog, som ingen kan komme udenom, der beskæftiger sig med Åbenrå og omegns historie i krigstiderne i 17. århundrede¹). »Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes!« (»ingen frelse i krig, om fred vi trygler Dig alle!«) skriver provsten i Åbenrå under svenskekrigen, idet han lidenskabeligt lader bøn slå om i sin modsætning, krav, en sjælelig breydning, som vi ikke formår at antyde på dansk, og som ikke svækkes ved, at det latinske vers er et citat (Verg. Æn. XI, 362).

Her skal et eksempel fremdrages fra samme tid i et forholdsvis af-sides beliggende sogn som *Hygum*. I slutningen af året 1660 har præsten i kirkebogen indføjet en lang bøn på latin, som på grund af mange afkortelser er noget vanskelig at læse, men som genspejler tidens nød og her skal gengives i oversættelse. Den lyder:

I JESU NAVN

O Hellige Treenighed, Du ved, hvad det er for et år, vi lige har haft, i sandhed et år fuldt af gråd, elendighed, smerte og prøvelse.

Ved Din godhed, Hellige Fader, er vi bleven undfriede af det, der er værre end helvede, af fjendehånd og alskens genvordigheder. Vi er af syndfloden skyllet i land med Noah, vi forlader nu et sorgens år og begynder med Guds nåde på et nyt.

¹) Sml. Sj. Arb. 1947, s. 192 ff.

Vi priser Dit Hellige Navn, fordi Du faderligt har bevaret os og øst Dine forskellige gaver ud over os. Og Din uudsigelige godhed påkalder vi i ydmyg bøn om, at Du vil forbarme Dig over os og velsigne os. Alt går sin undergang i møde, verden ældes, gudløsheden vælter sig frem og kirken trænges, sandhed er sløv, kærlighed kold og tro død. Hvad er der da under disse omstændigheder andet at gøre end at bede.

Du al trøstens Gud, løft Dit åsyn på os og giv os fred. Skærm os med Dine himmelske hærskarer. Værn alt, hvad Din nåde har givet os, lad os få rigelig føde og klæder med alt, hvad der er fornødent til dette livs opretholdelse.

O *Jesus*, bevar Din kirke, saml folket, på det at Dit navn helliges, ej vanhelliges, komme Dit rige og ske Din vilje som i himlene så og på jorden.

O *Hellig Ånd*, fra hvem al sand fred og ro stammer, indgyd vore hjerter hvile, bevar os i sandhedens erkendelse og sign os i nåde med frelsens tegn.

O *Hellige Treenhed* højtlovet og velsignet, hold Din hånd over vor øvrighed, afvend nådigst sot og dyrtid, krig og brand, afvend alt, som er os til skade og Din kirke ej til gavn, velsign os, afvend alt ondt og lad os i nåde få del i alt godt. Amen.

I Hygum sogn har der ifølge kirkebogen i 1659 været 504 døde, mens der året forud kun havde været 20²⁾.

II

Vi vender os til et sogn i den modsatte ende af vor landsdel. *Holbøl*. Her begynder kirkebogen 40 år senere (et enkelt år, 1672, findes i den næstældste, der er bevaret). Den ældste bevarede kirkebog i Holbøl omfatter årene 1700—1710. Det er ikke så meget krigsnød, der har præget denne kirkebog, og det må siges at være en noget anden tone, der slår os imøde, når vi på første side læser:

NB
Felix Parochia ista,
In qua non est Nobilista!
Nec Filia, nec via publica.

Oversat: mærk dig vell!
Lykken i det sogn kan vindes,
hvor ej nogen adel findes!
offentlig kan kaldes ej
nogen pige eller vej.

Derefter er senere tilføjet med samme hånd:

Dum mare siccatur, dum dæmon ad astra levatur,
Tunc clero laicus fidus amicus erit. *luth.*

²⁾ Om dødeligheden i en række nordslesvigske sogne i årene 1657—1659 se Der Schlesw.-Holst. 1931, s. 206 f (Th. O. Achelis).

Oversat:

Når engang havet udtørres, når fanden farer til himmels,
da vil klærk i læg have en trofast ven. *Luther*

Den Holbøl præst, Samuel Nissen hed han, må vel have haft et eller andet alvorligt udestående med sin menighed, siden han bruger reformationstidens kraftige sprog — ganske vist med omvendt sigte. Han skriver senere om en af sine forgængere, der har haft et uheldigt forhold til menigheden, at denne gode mand, som alle ærlige præster, ikke har kunnet komme ud af det med nogen, hvad heller ikke selve Vorherre kan, tilføjer han.

Men det er ikke de Holbøl præsters stilling i deres menighed, der her skal belyses. Kirkebogen indledes med en del embedsmandsrækker. Amtmænd, bisper, provster og præster, der har haft med sognet at gøre, kender vi også fra andre kilder. Derimod kan det have sin interesse at få en *herredsfogedliste* fra Lundtoft herred. En del af de givne oplysninger er senere tilføjet, dels af Samuel Nissen selv, dels af andre. Listen ser således ud i oversættelse:

Herredsfogeder

Endnu forinden (inden Peter Bennick) i Uge en hr. Nils N. og hans søn Hanss Nielsen.

Peter Bennick i Rinckenæs o. år 1612³⁾ [boede der], hvor nu Anna Korffs [bor].

Hanss Bennick i Rinckenæs [boede der], hvor nu hans sønnesøn [bor].

En Peter Taysen har levet 1645.

Peter Taysen (den ældre og fader), har levet i Stubbæk 1582.

Peter Tays den yngre og sønnesøn. Dennes fader her Jes Taysen i Stubbæk; om denne Jes Taysen har været herredsfoged, er uvist — jeg benægter det.

Michel Tayssen, broder til den forrige, på Buskmose. Hans eneste søn, Hans Bennick, blev skudt af hans egen svoger, Chresten Tielsen⁴⁾.

Casper Ernst Møller, gift med en datter af den foregående, trådte tilbage under den kongelige besættelse og blev ridefoged på Lolland, nu husfoged.

Hans v. Stöcken i Høkkerup under den kongelige besættelse.

Herman Behn af Hamburg på Hesselgård.

Listen i Holbøl kirkebog kan ved hjælp af andre kilder suppleres, så vi får en nogenlunde sluttet herredsfogedække for Lundtoft herred i tiden 1509—1864. Disse kilder er: en dokumentsamling fra Rinckenæs 1532—1826⁵⁾. (LA), skyld- og panteprotokol f. Lundtoft herred 1698 (LA), oppebørselsreg., Tønder amtstue 1708 ff (LA), T. Kanc. I. A. D. 194¹ Tønder amt. Akt. vedr. Embeds- og Bestillingsmænd I. Herredsfogeder 1732—1848 (RA), Hof- og statskalenderen 1842—

³⁾ C. annum 1612 indføjet fejlagtigt efter iez = nu.

⁴⁾ Derom se Sønd. Mdskr. 1937. s. 79 ff. (E. Juhler).

⁵⁾ Benyttet med særlig tilladelse.

1864. Den anførte afhandling i Sønd. Mdskr. 1937, s. 79 ff. (E. Juhler) er ligeledes benyttet. Henvisninger med *) er meddelt af landsarkivar J. Hvidtfeldt, Viborg.

Herredsfogeder i Lundtoft herred 1509—1864

Peter Taisen^I af Stubbæk nævnes 1509—1543.

Nils N. af Uge.

Hans Nielsen af Uge nævnes 1548, 1561, søn af den foregående.

Hans Bennick^I af Bennicksgård (Rinkenæs) nævnes 1562.

Peter Taisen^{II} af Stubbæk nævnes 1579—1592.

Hans Bennick^{II} af den 1593 fradelte Bennicksgård nævnes 1593—1601 søn af Hans Bennick^I.

Peter Bennick af stamgården Bennicksgård nævnes 1602—1620, ældre broder til den foregående.

Hans Bennick^{III} af stamgården Bennicksgård nævnes 1622—1640, søn af den foregående.

Peter Taisen^{III} af Stubbæk nævnes 1642—ca. 1660, sønnesøn af Peter Taisen^{II}.

Michel Taisen af Rinkenæs, fra 1663 på Buskmose, nævnes 1661, nævnes endnu 1681 (se Fausbøl, Minder fra Sundeved og Felsted sogn, side 81*). Broder til den foregående.

Casper Ernst Møller nævnes 1683 (Fausbøl a. st. s. 83*) svigersøn til den foregående. 13. 6. 1684*) afskediget som ridefoged på Lolland og derpå husfoged.

Hans v. Stöcken af Hokkerup nævnes 1684—1689 (udnævnt 19. 6., måske 14. 6. 1684*).

Herman Behn af Hesselgård (stammende fra Hamburg) nævnes 1690—1694, 1706.

Hans Clausen af Buskmose nævnes 1708.

Hinrich Hinrichsen af Buskmose nævnes 1709 og flg. år som Hans Clausens efterfølger, derpå udnævnt 1. 4. 1713, † 1716*).

Joh. Henr. Traut nævnes 1716*).

Herm. Berntz nævnes ca. 1717*).

Key Diederich Thulleens nævnes 1724—1754 (udn. 6. 9. 1724, † 1755*).

Matthias Hansen Møller forh. kammertjener hos prins Aemilius Augustus (Augustenborg) adjunctus 1754, herredsfoged til 1801.

Vakance 1802—1804 (amtsforv. Sievers, Åbenrå).

Sophus Hans Erik Hennings auditeur 1804, derpå amtsforv. på Ærø.

Thomas Thomsen af Rinkenæs, senere Gråsten, nævnes 1805—1842, † 1. 6. 1842.

Fr. Ahlmann husfoged i Åbenrå ad interim.

August Ferdinand Schrader tingskriver 1843—1845.
Wilh. v. Krogh, const. 1846—1848.
Hother Smith, auditeur, 1852—1863.
P. Jepsen, cancelliråd, 1864.

En episode i Tondersche Intelligenzblatt's historie

v. *Seminarieforstander, dr. theol. Asger Nyholm*

»Tondersche Intelligenzblatt« var et ugeblad, der fra 1813 blev udgivet i Tønder af seminarieforstander Forchammers enke. I 1840 blev hendes søn, Heinrich Forchammer, dets faktiske redaktør. Ludw. Andresen, der har behandlet bladets historie (*Beiträge zur neueren Geschichte der Stadt Tondern*), antager, at det skyldes ham, at bladet fra dette tidspunkt fik en stærkt slesvigholstensk tendens.

Nedenanførte brev giver oplysning om bladets skæbne efter treårskrigen. Da Andresen ikke oplyser noget om denne episode, tør det anførte brev have interesse som supplement til hans afhandling.

Brevskriveren er F. F. Ulrik, fysikus i Tønder 1854 til 1864, en særdeles interessant og foretagsom læge, der var levende optaget af praktiske sociale og nationale spørgsmål. Han var medstifter af »Vestslesvigsk Tidende«, da dette blad begyndte at udkomme i Møgeltønder i 1856. Hvem af universitetsprofessorerne, det er stilet til, lader sig vel næppe oplyse.

Seminarieforstander Johan Ludolph Forchammer var forstander for Tønder Seminarium fra 1803 til sin død 1810. En af hans sønner blev jurist og retshistoriker i Kiel. En anden blev professor i filologi i Kiel og deltog i oprøret 1848. Den her omtalte etatsråd Forchammer var den berømte danske geolog J. G. F. Forchammer, direktør for Polyteknisk Lærestanstalt efter H. C. Ørsted.

Den omtalte greve, er grev Arthur Reventlow, der var amtmand i Tønder 1850—60. Man var i danske kredse ikke tilfreds med hans nationale holdning.

Tønder den 7de Sept. 1854.

Kjære Hr. Professor!

Der er en Sag, som jeg trænger til at bringe paa Bane for Dem, maaskee kan De ikke udrette noget ved den, maaskee er det ogsaa

alt for sildig, men i hvert Fald vil det dog vel bidrage til at complete Billedet af Forholdene herovre. De ved maaskee ikke, at der før her i denne Afkrog har existeret et Ugeblad, som, jeg troer det var for Ironiens Skyld, kaldte sig Intelligents Blatt, det var kun en Avertissementstidende og naturligvis tydsk, den blev udgivet af en Madame Forchammer, en Moder til Etatsraaden i Kbhavn, eller maaske rettere af hans Broder. I Oprørets Tid blev Bladet naturligvis oprørsk, og er derfor senere bleven undertrykt. I aandelig Henseende stod Bladet naturligvis paa et usselt Standpunkt, som alt herovre; det var en Løgn ikke alene i sproglig Henseende. Imidlertid er det dog altid et Savn ikke at have en Avertissementstidende og der skal derfor fra flere Sider være moveret i den Anledning. Foruden Forchammers Moder eller Broder var der 3 til 4 andre Ansøgere om Privilegiet, der uagtet de i sig sikkert vare mere eller mindre paalidelige dog alle overgik den første i Danskhed og Loyalitet; til Bogtrykker Forchammer her siges at høre til en af de værste Wyhlere her. Desuagtet fortæller man nu at de andre Ansøgere i disse Dage har faaet fuldkommen Afslag paa deres Ansøgning, kun Forchammer har endnu intet hørt om sin, og da Etatsraaden ivrigen skal interessere sig for sine tydske nærmeste og jeg har en Mistanke til at Greven her heller ikke er ligegyldig for ham, det være sig om af materielle Bevæggrunde eller, hvad jeg egentlig ikke tiltroer ham, aandelig Interesse for Tydskhed, saa tør vi vel i denne Henseende frygte det værste. Da Bladet ikke bliver noget Tendentsblad, ikke engang en simpel Tidende som dens mange Brødre herovre i Provindserne men kun en Adresseavis, saa vil Sagen maaskee ikke forekomme mange saa vigtig som mig men dels kan jo Privilegiet blive udvidet i Tiden, dels vil en saadan Tidende i Forchammers Haand, om den end i ingen anden Henseende bliver farlig, som tydsk Tidende for det næsten helt igennem dansktalende Tønderamt (der selv ifølge Sprogskriptet kun har to smaa Herreder med tydsk Skole og Retssprog, imod 4 aldeles danske Herreder og et Amt Lygumkloster samt 3 dansktalende Flækker og Staden Tønder) blive en yderligere Forøgelse af den store Løgn, der gaer igennem alle Forhold herovre, og er hengaet stiltiende fra Arilds Tid, og desvære efter Julemærker nu atter troer at kunne træde frem for at inbilde Folkefærdet her og den store tydske Herlighed, at dette Folk, der taler en af de smukkeste danske Dialekter, er Tydskere. Seer De, det harmer mig og derfor trænger jeg til at udtale mig derom og det bedrøver mig og det har bedrøvet mig, at en Mand, for hvem jeg har næret en saa dyb Agtelse, og hvem, jeg føler mig i stor Taknemmelighedsgæld til for den Aandrigthed, hvormed han som Lærer har bidraget til min Udvikling, at en saadan Mand kan være saa svag, saa egenkjaerlig, at han

derved bliver blind for den Skade, han anretter ved sine Intriger. Af Aviserne seer jeg, at den ene efter den anden af vore bedste Mænd forsagte trækker sig tilbage, det er et daarligt Varsel for, hvad den næste Maaned vil bringe, Gud give de tilbageblivende Mod og Klogskab! Forresten er her intet nyt, jo dog; forleden var her Thierschau, en Contrademonstration imod en, der bestaaer i de jydske Enklaver paa dansk, naturligvis til stor Glæde for vor Arthur, saa længe han og Suite vare derude foregik Bedømmelserne paa sin Tydsk, senere gik Naturen over Optugtelsen og hele Slutningen af Farcen foregik paa Dansk; men i Trykken staaer den naturligvis paa Tydsk. Her har De atter og atter den samme Løgn, og dog giv os danske Æmbesdmænd, et dansk Seminar, saa lover jeg for Tønder om 10 Aar men ikke med Arthur og Consorter.

Saa snart Leth kommer hjem, rejser Grevens 3die Secretær Hr. Cornils til København, saa der skal ret løbes Storm. Cornils er vel en Tydsker og ikke brugelig i det danske, men efter min Mening er han den bedste og paalideligste af de tre.

Lev vell! Deres hengivne

ULRIK.

Fysikus F. F. Ulrik

Abild Hedes Opdyrkning

Af M. Refslund Poulsen*

I Aarene før den første Verdenskrig var Tyskerne enkelte Steder virksomme for at anvende dyb Pløjning. I min Ungdom havde jeg set, hvorledes det tyske Hedeselskab ved Lovrup »Skrøp«, nu Plantage, havde 16 Heste for en Plov for at bryde Alen. 1898 havde jeg paa Provinsen Sachsens Storgodser set, hvorledes man pløjede med Damp: Et Lokomobil ved hver Ende af Marken, en Staalvire mellem dem, hvortil var heftet en Vendeplov, der blev trukket frem og tilbage. Det var egentlig to Plove, der sad modsat paa en Akse med to Færdsels-hjul. Naar en Plov var i Jorden, dinglede den anden Plov i Luften. I Slesvig (Byen) var der to Entreprenørfirmaer, der havde Damppløve, hvormed de paatog sig Dybpløjning til 60 cm, saa Al kunde blive brudt. De gav sig til at konkurrere med hinanden i Nordslesvig. Hedelodderne var ofte smaa og laa imellem hinanden, og en Ejer havde ofte flere Lodder, som ikke laa sammen. For at muliggøre Kultivering ved Dybpløjning, agiterede Entreprenørerne for, at Lodsejerne skulde slaa sig sammen i Selskaber, der i Fællesskab skulde eje Arealet. Saa kunde de udkøbe de modvillige. Der var mellem Danske Frygt for, at Tyskerne skulde benytte dette til Dannelse af nye Rentegaarde. I 1911 kom Egidius Schmidt fra Abild ud til Nordslesvigsk Kreditforenings Kontor i Haderslev, fordi han frygtede, at Tyskerne skulde snuppe Abild Hede. — Vi lovede at komme snarest muligt, og det blev den 10. September. Egidius Schmidt ejede en mellemstor Gaard. Han var ikke præget af, at han boede saa tæt ved Tønder — 5 km i Nord. Vesteregnsbønderne er ofte vel ved Magt. Egidius var mager og bondeklædt. Dertil skraaede han kraftigt, og naar han blev ivrig, blev det at se. Han var en morsom Mand, kærnedansk og i det hele en brav Mand. Tyskerne vilde ikke gerne sælge til een, der var virksom for Danskheden. Saa benyttede Egidius S. Gæstgiver P. Hansen i Abild. Han havde en Kro med nogen Jord til, men da begge Dele knap kunde føde sin Mand, drev han Virksomhed som Ejendoms-mægler ved Siden af. Selv om han var dansk, kunde han godt baade

*) Det maa forud bemærkes, at I. H. Schmidt og M. Refslund Poulsen var Forretningsførere ved »Nordslesvigsk Kreditforening« i Haderslev — et jordkampinstitut, oprettet 1910.

med Danske og Tyske, for han var smidig. Han havde allerede flere Hedelodder restlig bindende paa Haanden til noget forskellige Priser efter Godheden — vel omkring 100 Mark. pr. ha i Gennemsnit. Efter en Undersøgelse sagde vi, at N. Kr. vilde nok købe det hele, hvis det var muligt. For at Prisen ikke skulde jobbes op, fandt vi det rigtigst at benytte Peter Hansen, der jo fik sin Mæglerprocent — noget større end sædvanligt, da det kun var forholdsvis smaa Beløb og mange Ejere, saa der skulde løbes meget, og mange var uvillige til at sælge til de Priser, der ikke kunde være større, fordi Kultiveringskostningerne kom til. Egidius Schmidt gjorde ogsaa et stort Arbejde for Sagen, men han vilde ikke have noget for det — han gjorde det for Danskhedens Skyld. Da han efter 3 Aars Arbejde havde set det hele samlet i N. Kr.'s Eje, sendte vi ham et Beløb, der ikke skulde være Betaling for det, der var ham en Æressag, men en Erstatning for, hvad han ikke kunde forrette paa sin Gaard, naar han blev opholdt af den store Opgave. Egidius Schmidt havde talt om, at vi burde dog besøge *Eneboeren paa Abild Hede**. Først da vi havde købt Tyskernes Lodder, kunde vi gaa derud uden Frygt for at forstyrre Handelen. Der førte kun en kringlet Sti derhen til omtrent midt paa Heden, hvor der var et lidt højere Parti. Der havde han selv lavet sig en Hytte af Græstørv med Tag af Lyng. Eneboeren sad udenfor og tog gæstfrit imod os. Han bød os ind — gennem en selvlavet Dør kom man ind i et Rum, hvor han om Vinteren havde sine Geder (vist 6) og noget Hø til dem. Pletvis var der Lavninger, hvor han kunde bjerge lidt Hø, tøjre Geder og grave Hedetørv. Han ejede intet af den store Flade, men Lodsejerne havde ikke noget imod, at han levede der. De vidste knap, hvor deres Grænseskel gik. Hvis de manglede Lyng eller »Flove« (Hedetørv), saa hentede de i Heden uden helt at være klar over, om det var fra deres egen Lod. Det hele laa jo ret værdiløst hen. Med Brædder, der bar Præg af billig Erhvervelse, havde Eneboeren lavet sig en lille Stue under samme Tag som Gederne. Der var et Vindue, en Bænk, et Bord og en Kasse til Natteleje — alt selv-lavet — og en Kakkelovn. Han bød paa Kaffe, men da det var smaat med Kopper, sagde vi, at vi lige havde faaet. Vi spurgte, hvorledes han i sin Ensomhed fik Tiden til at gaa — han, som indtil han gik i Land, havde sejlet paa de store Have og set al Verdens Havnebyer.

»Naa, alle Havnebyer er næsten ens over hele Verden, og den meste Tid var vi jo paa Havene, og de er mindre afvekslende end Abild

*) Poul Hansen, kaldet Buk (maaske for Gedernes Skyld). Abild Kirkebog har: Poul Hansen Thygesen, Abild Mark, død paa Tønder Sygehus 1927, 78 Aar gammel, begravet paa Abild Kirkegaard den 9. 5. 1927.

Hede. Her har jeg mine Geder. De giver mig Mælk og Kød, og undertiden kommer der nogle og vil købe Kid. Og de er kloge, livlige og trofaste. Kun Bukken stinker, saa den holder jeg ikke om Vinteren. Andre gør det, fordi Stanken modvirker Kastning hos Køerne«.

Alt dette og mere kom ikke som en Fortællen, men som Svar, naar vi spurgte. Han havde sat noget af sin Hyre hen til Alderdommen. Saa blev han nødt til at opgive sin Ensomhed, der ellers passede ham bedst. Han havde nok at gøre, for naar han ikke havde andet for, lavede han Koste og Karskrubber, som han en Gang om Ugen gik til Abild med og solgte og fik Kaffe, Salt og Brød i Stedet. Alt det andet gav Heden ham. Sommer og Efteraar var der mange Bær, som han spiste. Om Vinteren var Hytten lun fra Dyrene og Kakkelovnen, som lyste fra Trækullet, og det var helt hyggeligt at høre Gederne tygge Drøv. Der var ingen, der forstyrrede en i ens Tanker. Han kedede sig aldrig. Om han ikke læste? Jo, han havde en Bibel, men naar der var Tid om Vinteren, var det jo kun korte Dage, man tænkte godt ved Skæret fra Kakkelovnen. Om Begivenhederne ude omkring spurgte han nyt, naar han var i Abild. Eneboeren syntes at være intelligent, og vi mærkede ikke til fikse Ideer. Han maa have sagt Farvel til sin Ungdoms og Manddoms Trang, da han gik i Land. Det var en Nutids-Diogenes. Jeg har aldrig andetsteds truffet hans Lige. Han havde hørt, at vi vilde kultivere Heden, det fandt han rimelig, og han takkede, da vi sagde, at vi vilde lade hans Hytte og et Stykke til Kartoffler og Hø ligge uberørt. Der blev jo ogsaa Veje, paa hvis Rabatter Gederne kunde tøjres. Arealerne var i ukultiveret Stand saa billige, saa det ikke spillede nogen Rolle, og desuden: Selv om han ikke havde Ejendomsret, saa havde han vel vundet Hævdsret — i hvert Fald moralsk.

Ejendomsbesidderne i Tyvse og Sølsted havde ogsaa Hedelodder ind til Heden — dem købte vi ogsaa. Vi købte ligeledes et Husmandssted, som laa vest for og havde baade opdyrket og urørt Hede og en lignende Ejendom »Kohøj«, der laa mod Nord ved Vejen mellem Sølsted og Visby. Det var Meningen der at faa Plads til de Heste, der tilsidst skulde bruges ved Tilsaaning. Naar Heden havde faaet Lov til at ligge, skønt den var af god Kvalitet, saa var Grunden maa-ske den, at den var vanskelig at pløje. Der var mange store Sten, pletvis var der Lerundergrund, andre Steder Klimp, som ogsaa trænger til Dræning, men mest var der Al, som skulde brydes, for at Opdyrkingen kunde lykkes. Andre Steder var der store Huller, hvor man havde gravet Tørv. Enkelte havde været saa forsigtige at lave Grøfter omkring deres Lodder. Damppløven var næsten som lavet til den Op-gave. Vi gjorde Akkord med et af de slesvigske Firmaer om, at de

skulde pløje det til 60 cm Dybde, saa vidt jeg husker for 90 Mark pr. ha, og grubbe det to Gange til samme Dybde paa Kryds og tværs. Der hørte 3 Mand til Betjeningen: En Fyrbøder ved hver af Lokomobilerne og en Plovkører paa Sædet paa Ploven. Han bandt sig fast, for ikke at blive smidt af, naar den gik gennem Huller, over Grøfter, eller ramte en stor Sten. Ploven lignede en Jolle i høj Sø, naar den gik over Arealet. Ved Opslag blev nysgerrige anmodet om at holde sig i Afstand fra den Del af Staaltovet, der trak. Det var som en haardt spændt Streng. Sten saa store, som en Mand kunde løfte, smed Ploven op. Ramte den en »rodfast Sten« udløstes en dertil bestemt Sikring, og Ploven maatte dirigeres oven over. Stedet mærkedes, saa Mandskab med Spader og Vippestænger senere kunde fjerne den. Det hændte et Par Gange, at Sikringen ikke udløstes. Dampmaskinens automatiske Ekspansionsformindskelse bevirkede, at den ikke kunde standses af Modstand, som en Traktor vilde have gjort — saa sprang Staaltovet og slog tilbage med stor Kraft. Det ikke arbejdende Plovlegeme, der dinglede i Luften foran Sædet, gjorde, at Plovføreren ikke blev dræbt. Vi troede, at han var i største Fare — men en Dag eksploderede det ene Lokomobils Kedel og dræbte Fyrbøderen, hvad vi naturligvis var meget bedrøvede over. Entreprenøren maa ikke have haft tilstrækkeligt forsikret, for han meddelte, at han ikke kunde fortsætte i Henhold til et Forbehold i Kontrakten. Saa fik vi hans Konkurrent til at indtræde i Kontrakten og gøre det færdigt. Det var en Fornøjelse at se, hvor støt Dampploven gik under Alen og smed den ovenpaa. Myremalm, som forekommer stedvis i Egne, og som vore Forfædre brugte til Jernudvinding — og som ogsaa benyttedes dertil i Nutiden — smuldrer kun langsomt af Frost. Alen derimod, der har en Kende Vand i Porerne, sprængtes og smuldres af den. Medens den som et ret tæt Lag i Undergrunden er Hedens onde Princip, er den i smuldret Tilstand af gødende Virkning. Naar den saa blev grubbet saa dybt, som Ploven havde løsnet, blev det hele blandet, som det skulde. Efter Grubningen henlaa Arealet, som om Giganter havde dænget hinanden med Sten. Naar de blev fjernet, hvilket kunde betale sig (Arealet fik Mergel, Mineralgødning og Podning med et Stænk af Staldgødning), saa skulde der være Betingelser for, at Kulturplanter kunde gro, efterhaanden som Mikroorganismene kom i Arbejde i Jorden. En ikke ubetydelig Del skulde endog drænes, men den kunde jo bedst bære Udgifterne. Det var saa heldigt, at der var god Mergel ikke ret dybt nede i Arealet. I Forsommeren 1914 var Behandlingen med Dampkraft af Heden (godt 300 ha.) i det væsentlige færdig. Saa kom Gdr. Gotthardsen, »Nørmark« ved Visby, og Købmand Thomas Hansen, Visby, til N. Kr. og sagde, at de vilde

godt paatage sig at fjerne Stenene og mergle Abild Hede, naar N. Kr. vilde finansiere dem. Flere tyske Firmaer havde udkørt Mergel paa Spor fra Lejer i Arnum, Fjersted, Hyrup Mergelland, Øbening og andre Steder. Derfra var kendt, hvad det kunde gøres for — endda med god Fortjeneste. Det var ærgerligt, at fremmede skulde løbe af med den, saa nu havde de i Københoved som nævnt begyndt med stedlige danske Folk (deriblandt Forpagter Jens Høyer, Billeslund) der forsøgte sig som Entreprenør, og det syntes at lykkes. Vi fandt, at det vilde passe godt med N. Kr.'s Formaal at benytte danske Entreprenører, naar de fandtes og var kvalificerede. Vi vidste, at Gott-hardsen og Hansen var energiske, solide og dygtige, det var heldigt, at de baade var kendt med Jordarbejde og Regnskabsvæsen, saa vi sluttede Akkord om det efter nordslesvigske Forhold ret store Arbejde. De gik straks i Gang med Kraft, fik en Barak til Arbejdere, Tipvogne og vistnok 900 m Spor. Saa kom Krigen den 1. August 1914. Saa snart man turde færdes, kom de til N. Kr.'s Kontor og sagde, at de maatte opsige Kontrakten, hvad Krigen jo berettigede dem til. Vi, særlig I. H. Schmidt, var jo Optimister med Hensyn til Krigens Varighed og Udfald. Vi bad dem om at se det paa, men de var urokkelige. Nej, nu under Krigen var der ingen Arbejdere at faa, og de kunde selv blive indkaldt. Nogle faa Maaneder efter kom de mange russiske Krigsfanger, som skulde i Arbejde, og de kunde faas næsten gratis (30 Pf. om Dagen paa egen Kost) og det havde været en udmærket Maade for Entreprenørerne at gøre sig uundværlige paa.

Ud fra Fremmedherredømmets nationale Synspunkter havde det været vor Plan ikke at anvende Abild Hede til Oprettelse af nye Landbrug (Køberne skulde jo bruges til at sikre de allerede bestaaende Ejendomme). Vi mente, at Arealet kunde blive god Græsmark (hvilket viste sig rigtigt), og de gode Tider gjorde, at man i mange af de gode Egne ønskede Græsning til Ungkreaturerne andet Steds, saa Hjemmemarken kunde drives mere intensivt. Københovedbønder slog sig sammen for at skabe en Græsning paa Hønning Hede. Bønder i Sundeved vilde gerne købe Græsmarker i Tøndereggen. Da jeg efter Krigen blev afskediget af Nordslesvigsk Kreditforenings Tilsynsraad og I. H. Schmidt og Formanden (P. Refshauge) nedlagde deres Poster som Protest derimod, skyndte den ny Ledelse sig med at sælge N. Kr.'s Ejendomme. Kreaturkommisær P. Okholm, der boede paa en Lystejendom ved Ribe og mest virkede ved Esbjerg Eksportmarked, blev Ejer af Abild Hede. Okholm har jeg kendt som en meget tiltalende Mand. Energisk, reel og dygtig og meget foretagsom. I den Tid gik det for den slags Folk økonomisk op og ned. Man mente, at Okholm en Tid var Millionær. Okholm satte Kraft paa Abild Hedes Kulti-

vering og udrettede der et fortjenstfuldt Arbejde. Da de »økonomiske Tider« vendte, kom ogsaa Okholm i Vanskeligheder, uden at han personlig knækkede. Nu, da vi kan faa Ungdom fra hele Danmark, er det nationalt fordelagtigt med Udstykning, saa det er glædeligt at se et stort Antal Husmandssteder paa Abild Hede. Jeg kunde have undt Egidius Schmidt at se det, medens han var i Kraft. Han fortjente egentlig, at hans Navn blev hugget i en stor Sten fra Heden som den, der gav Stødet til og Arbejde for Omskabelsen af Heden til Landbrugsjord.

Glimt

FRA SVUNDNE TIDER . . .

EN BRYLLUPSTILDRAGELSE FRA EMMERLEV

Lærer Johannes Hansen, der var født den 24. 4. 1808 på Stampemøllen i Hjerpsted sogn, men som ved moderens død i 1816 blev opdraget i Emmerlev præstegård hos bedstefaderen, pastor Holst, og senere blev lærer i S. Sejerslev, fortæller i sin sognekronik, der er skrevet i årene 1855—90 om en tildragelse, der knytter sig til en bryllupsfærd.

For omtrent 100 år siden kom et brudepar fra Kærgård til kirke for at vies. Nu var det dengang skik, og det var således endnu 1815 om ikke senere, at brudgommen og skafferen forlod brude-skaren ved kirkedøren for at gå en gang østen omkring kirken, medens damerne rettede på deres påklædning i våbenhuset. Da vor brudgom var kommet til kirkens østre ende, forlod han skafferen og gik ned mod Kærgård stætte (indgang til kirkegården). Skafferen fortsatte sin gang, menende, at brudgommen nok skulle indfinde sig. Man ventede en stund efter ham i kirken; men han var og blev borte, er heller aldrig her set nogensinde siden.

Det var dengang, søfarten fra og på Holland florerede, og på den tid lå

netop hollandske smækker for landet for at overføre søfolk. Man mener, at brudgommen, der skal have været sømand, har begivet sig om bord hos hollænderne og således undgået at knytte et bånd, som må være forekommet ham for byrdefuld i længden.

Chr.

EN LATINSKOLE I SOMMERSTED

Det vil sikkert være overraskende for de fleste at erfare, at Sommersted i sin tid har haft en »latinskole«. Ikke desmindre er det tilfældet, selv om det er små 300 år siden. Stifteren var sognepræsten i Sommersted, Peter Wøldike, der fødtes 1654, altså netop for 300 år siden. Præsten drev selv skolen og blandt de studerende var tre af hans egne sønner. En fjerde søn, der også hed Peter Wøldike drev skolen efter sin fader, indtil han 1750 udnævntes til provst i Haderslev.

De tre andre sønner, der blev studenter fra Sommersted latinskole, var Andreas Wøldike, der blev biskop i Viborg, orientlisten Jørgen Wøldike og professor i teologi Marcus Wøldike.

Sommersted-studerterne opnåede således at beklæde fremtrædende stillinger. (Efter Jydske Tidende).

Abonnér på Sønderjydske Månedsskrift

»Det folk, der elsker sine minder, vil jeg spå et langt liv«.

(E. Gejer, svensk historieskriver).

Det er formålet med Sønderjydske Månedsskrift at samle minder, der har tilknytning til denne del af landet, men redaktionen nærer det samme ønske som vel alle udgivere af blade og tidsskrifter, at holderantallet godt kan tåle at komme højere op. Erfaringen viser, at dette lykkes bedst ved personlig henvendelse til mennesker, der har historisk interesse.

Vi har adskillige, der har været abonnenter siden bladets start for nu snart 30 år siden; mange af disse når efterhånden støvets alder, og døden gør sin høst. Derved reduceres holdertallet, hvis der ikke sker tilvækst.

Vi beder da vore læsere om at være med til at hverve nye abonnenter. For de gamle som falder, skulle der gerne være nye, der træder til.

Sønderjydske Månedsskrift kan bestilles hos postvæsenet, boghandlerne eller hos redaktionens medlemmer.

Til

Sønderjydske Månedsskrift

Brorsonsvej 37

Tønder

Undertegnede ønsker at abonnere på bladet fra den/....., 195...

.....
(Navn)

.....
(Adresse)

Graasten Bank A/S
Kontortid 9--12 & 2-4
Lørdag 9-1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.
3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Bogtryk . Bogbind
Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

HEJMDAL
Landsdelens Blad

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paul Thomsen
Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

A. Nielsen & Co. A/S.
Nykøbing Falster

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Dreng

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstner
Rektor, Haslev

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
ESBJERG

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup 13 og 18

Paasch & Larsen, Petersen
Aktieselskab
HORSENS Telefoner: 207 — 807 — 808

**Graasten
Andelsslagteri**

Læs
Dannevirke
Sønderjyllands ælste Blad